

Årsmelding for 2013, Senter for medisinsk etikk (SME), UiO

Etikk i kommunehelsetjenesten (EIK)

Ansatte i EIK i 2013

Reidun Førde, professor med faglig og administrativ hovedansvar for SMEs arbeid med de kliniske etikk-komiteene (KEK) i helseforetakene, ca.10 % stilling knyttet til EIK.

Reidar Pedersen, forsker KEK og EIK (prosjektleder), 40 % stilling i EIK.

Elisabeth Gjerberg, forsker, 50 % stilling knyttet til EIK.

Lillian Lillemoen, forsker, 50 %. Fra 15.aug.2013 75 % stilling knyttet til EIK, ca.25 % stilling knyttet til KEK.

I mindre stilling, deler av året, har EIK hatt ansatt to personer som forskere: Marit Helene Hem og Siri Tønnessen.

Totalt er det i 2013 brukt 2 vitenskapelige årsverk.

I tillegg har EIK to personer ansatt i faste stillinger som førstekonsulent/informasjonskonsulent: Irene Syse og Kristin Weaver. Stillingen omfatter informasjonsarbeid og administrativ støtte både for seminarer, konferanser og generell drift. På grunn av barselpermisjon har vi i deler av året hatt vikarer.

Totalt er det brukt 60 % i administrativt årsverk.

Aktiviteter

Helse- og omsorgsdepartementet (HOD) er SMEs oppdragsgiver i arbeidet med etikk i kommunehelsetjenesten. Oppdraget fra HOD er langsiktig og omfatter følgende aktiviteter:

- Veilede kommuner og institusjoner ved etablering og videreutvikling av systematisk etikkarbeid.
- Gi tilbud om kompetanseutvikling for ansatte, ledere og ressurspersoner som er involvert i systematisk etikkarbeid og etisk kompetanseheving i kommunehelsetjenesten.
- Utvikle og formidle ulike typer læremateriell til bruk i kommunehelsetjenestens etikksatsning.
- Sørge for erfaringsutveksling og kvalitetssikring på tvers av kommunene gjennom en årlig nasjonal konferanse og egen nettside.
- Bistå kommunene med lokale følgeforskningsprosjekter/evalueringsprosjekter av deres lokale satsinger.
- Gjennomføre forskning om praksisnære og sentrale etiske utfordringer og håndtering av disse i kommunehelsetjenesten

I det følgende gis det en oversikt over EIK-aktiviteter i 2013. Oversikten er organisert etter de ovenstående punkter.

Tilbud om kompetanse- og kvalitetsutvikling; undervisning og annen formidling

Vi har i 2013 arrangert følgende kurs og seminarer for ansatte, ledere og ressurspersoner i kommunehelsetjenesten:

Erfaringsseminar KEKK

Erfaringsseminar for kliniske etikk-komiteer i kommunehelsetjenesten (KEKK) ble gjennomført i januar 2013 i universitetets lokaler på Blindern med 25 deltakere. Seminaret har erfaringsdeling og nettverksbygging som målsetting. Tilbakemeldingen var at denne arenaen for erfaringsutveksling er viktig og vi velger derfor å videreføre seminaret. Se vedlegg 1 for program.

Nordisk konferanse om etikk i helsetjenesten

Våren 2013 arrangerte vi for første gang en nordisk etikk-konferanse. Fokus for konferansen var presentasjon av ny praksisnær forskning og evaluering av etikkarbeid i helsetjenesten. Konferansen ble gjennomført over to dager i universitetets lokaler på Blindern og besto av plenums- og parallell sesjoner. I tillegg til å planlegge og organisere konferansen, deltok vi med plenumsforedrag og presentasjon av ny forskning i parallellsesjoner. Så vidt vi kjenner til er konferansen unik ved at den skaper en møteplass mellom forskere og ansatte i helsetjenesten der etikk-forskning og fagutviklingsprosjekt presenteres og diskuteres.

Det var stor interesse for konferansen og vi hadde 124 deltakere. Deltakernes evaluering av konferansen var positiv og vi har et ønske om å gjennomføre en slik konferanse hvert andre år. Se vedlegg 2 for program.

Seminar om samtykkekompetanse

Høsten 2013 arrangerte vi også et to-dagers seminar om samtykkekompetanse med professor Paul Appelbaum fra USA som hovedforeleser. Det var stor interesse for å delta på seminaret, og det ble fulltegnet i løpet av et par uker. Seminaret ble gjennomført i universitetets lokaler i Forskningsparken med 147 deltakere. Evalueringen var meget positiv og deltakerne foreslo et årlig seminar med fokus på det informerte samtykke og samtykkekompetanse. Se vedlegg 3 for program.

Innføringskurs i praktisk etikkarbeid i helsetjenesten

Kurset er en videreføring av foregående års grunnopplæring i systematisk etikkarbeid. Målgruppen er fasilitatorer/etikkveiledere, nye medlemmer av kliniske etikk-komiteer og etikkråd samt andre med interesse for å arbeide systematisk med etikk. Mens vi tidligere år har gjennomført to innføringskurs, ett for spesialisthelsetjenesten og ett for kommunehelsetjenesten, var innføringskurset i 2013 et felleskurs. Kurset ble gjennomført på Soria Moria kurs- og konferansesenter med 63 deltakere. Også denne gangen viste evalueringen at kurset har sin berettigelse, men vi registrerte at det var relativt få deltakere fra kommunehelsetjenesten. Vi planlegger derfor å gjøre en noe grundigere evaluering om det er hensiktsmessig med felles kurs. Se vedlegg 4 for program.

Veiledning og undervisning

SME har veiledet noen kommuner som har tatt kontakt fordi de har ønsket å etablere KEKK/etisk råd, etikkrefleksjon og/eller for å evaluere etikksatsningen. Et eksempel er Asker kommune som i 2013 etablerte Rådet for etisk refleksjon. Asker kommune var en av tre kommuner som var nominert til KS' etikkpris 2013.

De vant ikke, men fikk hederlig omtale for det arbeidet de hadde gjort. Også i år har vi bistått Halden kommune og vært involvert i skolering av medlemmene av kommunens kliniske etikk-komité.

I tillegg har vi veiledet kommuner og enkeltpersoner som har ønsket å ta i bruk ACE (hjelpemiddel/verktøy for å vurdere samtykkekompetanse) og den nasjonale veilederen for beslutninger om livsforlengende behandling hos alvorlig syke og døende.

I tillegg til kurs og konferanser vi selv har arrangert har vi bistått andre kursarrangører, kommuner og institusjoner med foredrag om etikk. Som eksempel nevnes: Foredrag om overbehandling av eldre. Bruk av tvang i sykehjem. Erfaringer og synspunkter blant pasienter og pårørende - NSH's konferanse om helsetjenester til eldre i Oslo; Foredrag om etiske problemer knyttet til samhandling - Ullevål sykehus i Oslo og KEKK Oslo; Foredrag på dagsseminar om klinisk etikk for ansatte hos Helse- og sosialombudet i Oslo; Foredrag om forberedende samtale ved livets slutt for sykehjemsansatte i Oslo kommune. Undervisning på sykehjem i Tønsberg og Oslo; Opplæringsdag for ledere og ansatte i Gol kommune.

Vi har også bistått med undervisning om etikk ved utdanningsinstitusjoner. Som eksempel kan nevnes: Etikkundervisning for allmennleger på etter- og videreutdanningskurs; Etikkundervisning på grunnutdanningen i medisin i Oslo og Bergen; Etikk ved livets slutt, fagdag for NSF faggruppe for geriatri og demens; Etikk og etisk refleksjon på videreutdanning for sykepleiere i geriatri - Høgskolen i Telemark.

Nettsiden -Erfaringsutveksling

SME har fått positiv tilbakemelding på senterets nettside. Ansatte i helsetjenesten vurderer de kliniske verktøy de kan laste ned fra nettsiden som nyttige og lærerike. I tillegg er kasuistikker/drøftinger fra kliniske etikk-komiteer presentert på senterets nettside. Det er ofte enklere å sikre anonymitet på en nasjonal hjemmeside enn på hjemmesider til kommuner eller institusjoner. De presenterte drøftingene er fra både KEKK (kommunehelsetjenesten) og KEK (spesialisthelsetjenesten), se <http://www.med.uio.no/helsam/tjenester/kunnskap/etikk-helsetjenesten/kasuistikker/>

Forut for presentasjon på nettsiden er kasuistikkene kvalitetssikret mht mulige personidentifiserende opplysninger. Ved tvil om anonymitet har vi enten innhentet samtykke fra berørte parter, eller latt være å publisere.

Revisjon av nasjonal veileder om livsforlengende behandling

Revisjon av den nasjonale veilederen om livsforlengende behandlingen ble ledet av professor Reidun Førde. Den reviderte utgaven ble ferdigstilt i 2013 (IS-2091) etter at Helsedirektoratet hadde fått mange positive og konstruktive tilbakemeldinger fra store deler av helsetjenesten. En viktig justering er at beslutningsprosesser i sykehjem er beskrevet noe mer inngående.

Forskning

1. Bærumsprosjektet

- a) To artikler fra prosjektet ble publisert i 2013 – den ene beskriver behovet for etikk-kompetanse og etikkarbeid i kommunehelsetjenesten; den andre om hvordan en best kan utvikle etikken i kommunehelsetjenesten. En artikkel som presenterer evalueringen blir klar til innsending til et vitenskapelig tidsskrift i februar 2014.

2. Evalueringsstudien – Evaluering av KS etikksatsing i Pulje 1-kommuner, samt ressurskommunene.

- a) Artikkel til Nordisk tidsskrift for sykepleieforskning er klar til reinnsending (etter fagfellevurdering) i februar 2014. Denne er basert på telefonintervju med alle kommunene i pulje 1 og ressurskommunene.
  - b) Kvalitative intervjuer fra utvalgte kommuner i Pulje 1 er ferdigstilt, transkribert og analysert; skriving av artikkel pågår.
  - c) Evaluering av etikk-komiteer i kommunene er gjennomført (telefonintervju) og skriving av artikkel pågår.
3. Pasient/Pårørendestudien. Analyse av data. Noen av dataene ble presentert på ICCEC (internasjonal etikk-konferanse) i München våren 2013 og resulterte blant annet i pris for beste abstrakt. Data ble også presentert for ESA (Europeisk sosiologi konferanse) i Torino høsten 2013. To abstrakt er innsendt og akseptert for presentasjon på ICCEC i Paris våren 2014.
    - a) Artikkel "Patients' and relatives' perspectives/perceptions of the use of coercion in nursing homes"; klar til innsending i løpet av februar 2014.
    - b) Artikkel om pasient og pårørendes opplevelse av sykehjemmet som bosted; skriving pågår.
  4. Tvang i sykehjem. To artikler publisert i 2013.
    - a) "Bruk av tvang i norske sykehjem etter ny lovgivning", Tidsskr Nor Legeforen 2013; 133:1935-9.
    - b) "How to avoid and prevent coercion in nursing homes – a qualitative study". Nursing Ethics, 2013; 20(6): 632-644.
  5. 3IV-studien om livsforlengende behandling til sykehjemspasienter, se omtale i årsrapport 2011; forskerlinjestudent Kristin Klomstad er rekruttert til prosjektet. Totalt er åtte gruppeintervju med leger fra ulike medisinske sykehusavdelinger gjennomført. Tidligere er sykehjemsleger intervjuet og det er samlet inn ca. 300 spørreskjema fra konkrete behandlingssituasjoner. Dette er en studie som undersøker etiske utfordringer og beslutninger om livsforlengende behandling til sykehjemspasienter i sykehjem og i sykehus, og samhandlingen mellom de ulike nivåene. Analysen av materialet er godt i gang og 2-3 artikler regnes med å bli ferdigstilt i 2014.
  6. ACP (advance care planning)-prosjektet – finansiert av Norges forskningsråd -om forberedende samtaler i sykehjem. Det er tilsatt en PhD i 100 % stilling (tre år) og en postdoc i 50 % stilling (fire år). Dette prosjektet vil gi viktig ny kunnskap om hvordan en kan involvere pasient og pårørende og ta gode beslutninger om livsforlengende behandling i sykehjem.

Verv

De faglige ansatte er representert i ulike komiteer og utvalg:

- Fire kliniske etikk-komiteer; to i kommunehelsetjenesten og to i helseforetakene.
- Arbeidsgruppe ved Kunnskapssenteret (kunnskapsoppsummering – tiltak for å unngå overbehandling i livets slutfase).
- Ekspertgruppe for senaborter.
- Rådet for sykepleieetik.
- Styringsgruppen for prosjekt "Samarbeid om etisk kompetanseutvikling".
- Jury til KS' etikk-pris.
- PFU (Pressens faglig utvalg).
- Medlemmer/ledelse av doktorgradskomiteer.
- Medlem av vitenskapelig komité for ICCEC (Internasjonalt nettverk i klinisk etikk); konferanse i München våren 2013 samt for konferansen i Paris våren 2014.

- Medlem i det 3. prioriteringsutvalget (Norheimutvalget).
- Medlem i gruppe oppnevnt av Legeforeningen om legers reservasjonsrett.
- Leder av gruppe oppnevnt av Legeforeningen for revisjon av retningslinjer for lindrende sedering til døende.
- Medlem av styret i Tromsø mineskadesenter.

Annet

Referee/fagfelle for flere internasjonale og nasjonale vitenskapelige tidsskrift.

Det arbeides med flere bøker i etikk:

Revisjon av lærebok i medisinsk og helsefaglig etikk; planlagt utgivelse 2014.

Kapittel om etikk i lærebok for sykepleiestudenter; planlagt utgivelse 2015.

Bok om prioriteringer i et internasjonalt perspektiv; planlagt utgivelse 2014.

Ny lærebok om etikk i psykiske helsetjenester; planlagt utgivelse i 2015.

Diskusjonspartner, samt bistått i skriving av en PhD-søknad til Høgskolen i Østfold hvor fokuset er fasilitatoropplæring som en del av det systematiske etikkarbeidet i kommunene. Søknaden vektlegger "train-the-trainer-modellen" og skoleringen baserer seg på et tre-partsamarbeid mellom utviklingscenter for hjemmesykepleie, høgskole og SME.

Veiledning på doktorgradsprosjekt med disputas i 2013.

Arbeidet med utvikling av tre studiepoenggivende emner (til sammen 20 st.poeng) i etikk og etisk refleksjon.

Viktige oppgaver og utfordringer for 2014

For 2014 planlegger vi å fortsette med den kursprofilen som ble lagt i 2013: "Erfaringsseminaret for KEKK", har et primært fokus på erfaringsutveksling for medlemmer av etablerte kliniske etikk-komiteer/etikkråd; "Innføringskurset", har et primært fokus på grunnskolering. Kurset gjennomføres også i 2014 som et felles tilbud til deltakere fra kommune- og spesialisthelsetjenesten både fordi mange problemstillinger er sammenfallende og fordi et slikt felles kurs kan være lærerikt for deltakerne. Kurset vil bli evaluert spesielt mtp om det er ønskelig med felles eller separate kurs for kommune-/spesialisthelsetjenesten.

«Vårkonferansen/Nordisk etikk-konferanse», har et primært fokus på formidling av ny forskning på etikk i helsetjenesten og evaluering av systematisk etikk-arbeid. Neste nordiske etikk-konferanse var i utgangspunktet tenkt lagt til våren 2015. Tidspunktet faller sammen med avslutning av den nasjonale etikksatsningen "Samarbeid om etisk kompetanseheving", derfor vil vi trolig utsette konferansen til 2016.

Evt. nytt eller årlig seminar om samtykkekompetanse og evt. flere nordiske etikk-konferanser forutsetter imidlertid noe mer ressurser.

I mars 2014 vil vi arrangere et nytt kurs om etikk og juss for sykehjemsleger og andre som jobber med gamle pasienter. Kurset har blitt til i samarbeid med legeforeningen og det er i skrivende stund over 60 påmeldte leger.

Publisere innsamlete data fra:

- Bærumstudien; artikkel nr.3 - evalueringen
- Studien blant pasienter og pårørende; to artikler
- Evalueringen av etikk-satsingen i kommunehelsetjenesten
  - Publisere ferdigstilt artikkel basert på telefonintervju med alle kommuner i pulje 1 og ressurskommunene
  - Analyse og publikasjon av data fra intervjuer med fasilitatorer og deltakere i kommunenes etikksatsing (Pulje 1-kommuner og ressurskommuner)
- Publisere evalueringen av etikk-komiteene

ACP-prosjektet (forberedende samtaler i sykehjem)

- Kunnskapsoppsummeringen om ACP
- Rekruttering og oppstart intervensjonsdelen av forskningsprosjektet.
- Utarbeide og gjennomføre en landsdekkende survey.

Veilede og følge opp kommuner som ønsker bistand til å evaluere sin etikk-satsning.

Planlegge Nordisk etikk-konferanse, mars 2016.

Planlegge fasilitatorskole.

Planlegge oppstart av mastermodul(er) i samarbeid med avdeling for sykepleievitenskap, Universitetet i Oslo.

Fortsette samarbeidet med KS om det systematiske etikkarbeidet i kommunene.

Utrede mulighetene for å gjennomføre en evaluering som inkluderer alle deltakerkommunene i KS-prosjektet i 2014 eller 2015 (når prosjektet skal avsluttes).

Arbeide med den langsiktige organiseringen og finansieringen av SMEs arbeid med etikk i helsetjenesten. SME får langt flere henvendelser om undervisning, fagutvikling, veiledning, evaluering, komitearbeid og formidling fra kommunehelsetjenesten - og fra de som utdanner helsepersonell til kommunene - enn vi kan si ja til. Det er derfor viktig med tilstrekkelig ressurser og en mest mulig effektiv ressursutnyttelse. Noen sentrale forutsetninger for dette er å kunne rekruttere og beholde de mest kompetente personene, å ha nok ressurser til å kunne jobbe «smart» (for eksempel utvikle nye måter å jobbe på for å nå flere for eksempel gjennom train- the trainer- modeller), samt langsiktighet. At flere av de faste ansatte i dag nedlegger en ekstraordinær innsats og samtidig nærmer seg pensjonsalder gjør disse spørsmålene ekstra aktuelle de nærmeste årene.

Publikasjoner

Førde R, Aasland OG. Moralsk stress og faglig ytringsfrihet blant leger. Tidsskr Nor legeforen 2013;133:1310-4.

Førde R. Ethiske overveielser i allmennpraksis I:Hunskår S. (red). Lærebok i allmenmedisin. Gyldendal Akademisk 2013 (ISBN 978-82-05-40192-1)
UiO

Gjerberg E, Hem MH, Førde R, Pedersen R. How to avoid and prevent coercion in nursing homes. A qualitative study. Nursing Ethics 2013; 20:632-44.

Hansen TW, Janvier A, Aasland OG, Førde R. Ethics, choices and decisions in acute medicine: a national survey of Norwegian physicians' attitudes. *Pediatric Critical Care Med* 2013;14 (2):E63-E69.

Kinserdal S, Pedersen R m.fl. Rapport: Uavhengig ekspertgruppe for vurdering av svangerskapsavbrudd. Oslo: Helsedirektoratet 2013 43 s. UiO

Larsen BH, Andersson H, Førde R. Pasientautonomi er ingen enkel sak. *Tidsskr Nor legefören* 2013; 133:1955-57.

Lillemoen L, Pedersen R. Ethical challenges and how to develop ethics support in primary health care. *Nursing ethics* 2013 Feb; 20 (1):96-108.

Lillemoen L, Pedersen R. Ethics in municipal health services: working systematically with, and developing competence in ethics. *Clinical Ethics* 2013 March 2013; 8 (1):19-28.

Lillemoen L. Verdier og verdispørsmål i sykepleie. Behovet for systematisk etisk refleksjon. I: Skærbæk E, Lillemoen L (red). *Verdi og verdighet. Etikk i praksis*. Cappelen Damm, Akademisk 2013.

Lysdahl KB, Pedersen R, Weaver K. Vurdering av samtykkekompetanse. *UiO web* 2013

Magelssen M, Pedersen R, Førde R. Sources of bias in clinical ethics case deliberation. *Journal of Medical Ethics* 2013.

Pedersen R, Hem MH, Gjerberg E, Førde R. Bruk av tvang i sykehjem etter ny lovgivning. *Tidsskrift for Den norske legeförening* 2013; 133:1935-39.

Schildmann J, Molewijk B, Benaroyo L, Førde R, Neitzke G. Evaluation of clinical ethics support services and its normativity. *Journal of Medical Ethics* 2013; Volum 39.(11):681-685.

Skærbæk E, Lillemoen L. *Verdi og verdighet. Etikk i praksis*. Cappelen Damm, Akademisk 2013.

Kronikker/mediakontakt

Førde, Reidun. Alt var ikkje betre før. *Overlegen* 2013 (3) s. 46-47.

Førde R. Etikk som praktisk hjelp. *Dagens Medisin* 21. februar 2013.

Førde R. Etske grensoppgangar ved uuthaldeleg lidning. *Dagens Medisin* 29. August 2013

Lillemoen L. Kan du vaske meg nedentil? Voldshendelser mot helsepersonell blir i stor grad overlatt til den enkelte å håndtere og har en tendens til å privatiseres. *Sykepleien mars* 2013.

Pedersen R. Abort på overtid. *Krigsropet*, nr 33, 2013-08-14.

Pedersen R. Lite åpenhet om senaborter. *Dagens medisin* 2013 s. 26-26

Pedersen R. Mye tvang tross ny lov. Aftenposten 2013-10-01

Pedersen R. Studiepoenget. Dagens næringsliv. 2013-08-24

Pedersen R. Tvang i sykehjem. TV2 [TV] 2013-10-01

Pedersen R. Tvang i sykehjem. NRK Hordaland. 2013-10-01

Pedersen R. Podcast - Utbredt bruk av tvang i sykehjem. Tidsskriftet.no, 2013-10-01

Foredrag/konferanseinnlegg

Førde R. Hvorfor forske? Vet vi ikke nok? Plenumsforedrag. Nordisk konferanse: Etikk i helsetjenesten; 2013-03-07 - 2013-03-08, UiO

Gjerberg E, Hem MH, Førde R, Pedersen R. Hvordan redusere og forebygge bruk av tvang i sykehjem- En kvalitativ studie. Nordisk konferanse: Etikk i helsetjenesten; 2013-03-07 - 2013-03-08, UiO

Gjerberg E, Lillemoen L, Pedersen R, Førde R. Pasienter og pårørende synspunkter på bruk av tvang i sykehjem. En kvalitativ studie. Nordisk konferanse: Etikk i helsetjenesten; 2013-03-07 - 2013-03-08, UiO

Gjerberg E, Lillemoen L, Pedersen R, Førde R. Use of Coercion in Nursing Homes – Experiences of Patients and Relatives. 9th International Conference on Clinical Ethics Consultation; 2013-03-14 - 2013-03-16
UiO

Gjerberg E. Forberedende samtaler rundt livets avslutning i sykehjem. Seminar i regi av KEKK Oslo 2013 – 09-24

Gjerberg E. Etikkrefleksjon. Organisering, sammensetning og ledelse. Midtåsen sykehjem. 2013-02-25

Gjerberg E. Etikkrefleksjon i den kliniske hverdagen. Hvorfor og hvordan? Abildsø sykehjem. 2013-03-11

Gjerberg E. Strategier for å redusere bruk av tvang. Pasienter og pårørendes syn på bruk av tvang. OUS, seminar om tvang i somatisk helsetjeneste. 2013-04-08

Gjerberg E. Bruk av tvang i sykehjem. Erfaringer og synspunkter blant pasienter og pårørende. NSH konferanse om helsetjenester til eldre, Oslo Kongresssenter. 2013-09-24

Gjerberg E. Etikk og etikkrefleksjon. Langerud sykehjem. 2013-12-04

Lillemoen L, Gjerberg E. Trivsel – beboere og pårørendes opplevelse av å trives i sykehjem. En kvalitativ studie. Nordisk konferanse: Etikk i helsetjenesten; 2013-03-07 - 2013-03-08, UiO

Lillemoen L. Etikk ved livets slutt: Det vi sjelden snakker om. Åpent foredrag i regi av Nasjonalforeningen for folkehelsen, Alta helselag, 2013-10-03

Lillemoen L. Etikk og etisk refleksjon. Kompetansesenteret for psykiatri og rus. Sarpsborg, 2013-04-23

Pedersen R, Hem MH, Gjerberg E, Førde R. Ny lovgivning for bruk av tvang i sykehjem – framskritt eller tvangstrøye? Nordisk konferanse: Etikk i helsetjenesten; 2013-03-07 - 2013-03-08, UiO

Pedersen R. Empati - kjernen i medisinsk profesjonalt og rasjonalitet? Kliniske emnekurs allmennleger; 2013-01-26

Pedersen R. Etisk refleksjon og drøfting av etiske dilemma i allmennpraksis. Klinisk emnekurs allmennleger; 2013-01-26

Pedersen R. Når reglene møter praksis. Fredagsmøte Helsedirektoratet; 2013-09-27

Pedersen R. Mental capacity in Norwegian health law and health care. Mental Capacity in Health Care and Health Research; Seminar om samtykkekompetanse; Oslo 2013-08-28 - 2013-08-29

Pedersen R. The Network of Health Care Ethics Committees in Norway. Conference on health care ethics committees; Padova 2013-05-20

Pedersen R, Bruusgaard P. Forberedende samtaler i sykehjem – hvordan gjøre det på en god måte? Livets slutt i sykehjem; Sykehjemslegeseminar i Bergen 2013-09-20

I tillegg har Reidun Førde holdt en rekke foredrag/forelesninger om etikk og etiske problemstillinger, som for eksempel: I sykehjem i Tønsberg og i psykisk helsearbeid for ansatte ved DPSer i Oslo, januar 2013; Ved Filosofisk Poliklinikk i Bergen, april 2013; Om overbehandling av eldre, NSH i Oslo i september 2013; Om etiske problemer knyttet til samhandling ved Ullevål sykehus i november 2013; Om klinisk etikk for ansatte hos Helse- og sosialombudet i Oslo i desember 2013.

Årsregnskapet for EIK 2013

Etisk kompetanseheving i de kommunale helse- og omsorgstjenestene (EIK).

Prosjektnummer hos Helse og omsorgsdepartementet: 200607544-/KL

Prosjektnummer UiO: 200718

Utgifter	
Lønnsutgifter med sosiale utgifter	2 043 187
Reiseutgifter, arrangement, møter og konferanser*	153 578
Konsulenttjenester	0
Trykking, publikasjoner, kunngjøringer, utsending og distribusjonskostnader	5 275
Investeringer, inventar og utstyr Kontroller i kunngjøringen om det gis tilskudd til dette.	0
Driftsutgifter, forbruksmateriell og kontortjenester inkludert lokaler og energi	752 484
Sum	2 954 525
Inntekter	
Tilskudd fra Helse-og omsorgsdepartementet	2 250 000
Andre inntekter**	496 519
Overført fra 2012***	200 631
Sum	2 947 150
Netto	7 375 (underskudd)

*Omfatter bl.a. Innføringskurs, Nordisk konferanse og Erfaringsseminaret (Se hovedtekst for mer informasjon om innholdet)

** Omfatter bl.a. inntekter (deltakeravgift) fra arrangementene som nevnt over, og egenfinansiering.

***Er i sin helhet midler UiO har stilt til disposisjon for arbeidet.

Budsjett 2014

Det medisinske fakultet, Institutt for helse og samfunn

Senter for medisinsk etikk

Prosjektets navn: Etisk kompetanseheving i de kommunale helse- og omsorgstjenestene (EIK)

Prosjektnummer hos Helse og omsorgsdepartementet: 200607544-/KL

Prosjektnummer UiO: 200718

Inntekter	
Inntekter fra Helse- og omsorgsdepartementet	2 400 000
Andre inntekter*	100 000
Andre inntekter UiO	250 000
Sum inntekter	2 750 000
Utgifter	
Personalkostnader	2 001 032
Reise, arrangement, seminar mm.**	120 000
Drift inkl. lokaler (overhead)	628 968
Sum utgifter	2 750 000
Resultat	0

*Fra deltakeravgift Innføringskurs

**Bl.a. Innføringskurs

Erfaringsseminar 4.februar 2013

Kliniske etikk-komiteer/Etikkråd i kommunehelsetjenesten

Sted: Georg Sverdrups Hus, Undervisning rom 2, Blindern, UiO

Program

Kl. 09.00 - 09.30	Ankomst med kaffe
Kl. 09.30 – 09.45	Velkommen
Kl. 09.45 – 10.45	KEK-drøfting med berørte parter som deltakere Leder av KEK på Riks-/Radiumhospitalet, OUS Thor Willy Ruud Hansen
Kl.10.45 – 11.00	Pause
Kl.11.00 – 12.00	Erfaringsdeling
Kl.12.00 – 13.00	Lunsj
Kl.13.00 – 14.00	Erfaringsdeling
Kl.14.00 – 14.15	Pause
Kl.14.15 – 15.30	KEK-drøfting; 1 time til drøfting + 20 min. til plenum
Kl. 15.30 – 16.15	Hvordan arbeide for å bli en synlig KEK, en KEK som blir brukt? Leder av Larvik kommunes Råd for etisk refleksjon Ingvild Svendsen
Kl.16.15 – 16.30	Oppsummering og evaluering

**Nordisk konferanse: Etikk i helsetjenesten,
 Helga Engs Hus, Universitetet i Oslo,
 7. og 8. mars 2013**

**Nordic Conference in Ethics in Health Services,
 Helga Engs Hus, University of Oslo,
 March 7th & 8th, 2013**

Torsdag 7. mars

Thursday, March 7th

Tid/Time	Atrium	Auditorium 1	Auditorium 2
9:00-9:45	Registrering/ Registration		
9:45-9:55	Plenary	Velkommen Reidar Pedersen og Marit Helene Hem Senter for medisinsk etikk, Universitet i Oslo Welcome Reidar Pedersen and Marit Helene Hem Centre for Medical Ethics, University of Oslo	
9:55-10:30	Plenary	Åpning/ Opening: <i>Prioritization in Health Care Services</i> <u>Jonas Gahr Støre</u> Helse-og omsorgsminister/ Minister of Health and Care Services Chair: Reidun Førde	
10:30-11:15	Plenary	<i>Twenty years of struggle resolves to a simple solution: Reliable, recordable, useable advance care planning in less than 5 minutes</i> <u>Linda Emanuel</u> Buehler Professor of Medicine Northwestern University, USA Chair: Reidun Førde	
11:15-11:30	Pause/ Break		
11:30-12:15	Plenary	<i>Nurses' experiences of being involved in the decision making process concerning artificial nutrition and hydration in patients with dementia</i> <u>Chris Gastmans</u> Professor of Medical Ethics Katholieke Universiteit Leuven, Belgia	

		Chair: Per Nortvedt	
12:15-13:15	Lunsj/ Lunch		
13:15-14:55		Parallellsesjon #1: Etisk refleksjon, forskningsetikk og grunnlagsetikk Parallel Session #1: Ethical Reflection, research ethics and basic ethics Chair: Reidun Norvoll	Parallellsesjon #2: Bruk av tvang i helsetjenesten Parallel Session #2: The use of coercion in health services Chair: Lillian Lillemoen
13:15-13:35		<i>Kristen bioetikk i det offentlige rom</i> Morten Magelssen Språk: Norsk Presented in Norwegian	<i>Hvordan redusere og forebygge bruk av tvang i sykehjem- En kvalitativ studie</i> Elisabeth Gjerberg, Marit Helene Hem, Reidun Førde, Reidar Pedersen Språk: Norsk Presented in Norwegian
13:35-13:55		<i>Etiske perspektiver på formidling i pressen</i> Nelli Øvre Sørensen Språk: Dansk Presented in Danish	<i>Motiv för tvångsvård i barn-och ungdomspsykiatri i Sverige</i> Veikko Pelto-Piri, Lars Kjellin, Ingemar Engström Språk: Svensk Presented in Swedish
13:55-14:15		<i>Deltagende observasjon på hospice-blikket på den døende pasienten. Metodiske og etiske refleksjoner åtte år senere</i> Lisbeth Thoresen Språk: Norsk Presented in Norwegian	<i>Ethical challenges regarding the use of coercion in mental health care. A focus group study</i> Marit Helene Hem, Bert Molewijk, Reidar Pedersen Språk: Engelsk Presented in English
14:15-14:35		<i>Helsepersonells erfaringer av etiske utfordringer i møte med personer som har psykisk utviklingshemming. En kvalitativ analyse av refleksjonssamtaler</i> Suzanne Sevaldsen, Betty-Ann Solvoll, Gøril Ursin, Berit Støre Brinchman Språk: Norsk Presented in Norwegian	<i>Pasienter og pårørende synspunkter på bruk av tvang i sykehjem- En kvalitativ studie</i> Elisabeth Gjerberg, Lillian lillemoen, Reidar Pedersen, Reidun Førde Språk: Norsk Presented in Norwegian
14:35-14:55		<i>Bruk av drama og bildeteater førte til økt bevissthet og refleksjon rundt etiske dilemmaer hos ansatte på sykehjem- et fagutviklingsprosjekt i regi av Utviklingscenter for sykehjem i Nordland.</i> Kristin Sørensen, Ellen Mogård Larsen Språk: Norsk Presented in Norwegian	<i>Ny lovgivning for bruk av tvang i sykehjem-framskritt eller tvangstrøye?</i> Reidar Pedersen, Marit Helene Hem, Elisabeth Gjerberg, Reidun Førde Språk: Norsk Presented in Norwegian
14:55-15:20	Pause/ Break		
15:20-16:00	Plenary	Hvorfor forske? Vet vi ikke nok? Reidun Førde Professor i medisinsk etikk Universitetet i Oslo, Norge Chair: Kristin Halvorsen	
16:00-16:15	Pause/ Break		

16:15-17:35		<p>Parallellsesjon #3: <i>Beslutningsprosesser, samtykkekompetanse, helse-prioriteringer og kvalitetssikring</i> Parallel Session #3: <i>Decision making processes, the ability to consent, health prioritization and quality assurance</i> Chair: Marit Helene Hem</p>	<p>Parallellsesjon #4: <i>Relasjonen mellom pasient, pårørende og helsearbeider 1</i> Parallel Session #4: <i>Relationships between patients, next-of-kin and health workers 1</i> Chair: Jeanette Varpen Unhjem</p>
16:15-16:35		<p><i>The ability to communicate a decision in Alzheimer's disease</i> Ing-Mari Tallberg, S. Stormoen Språk: Engelsk</p>	<p><i>Family involvement in the end-of-life decisions of competent ICU patients</i> Ranveig Lind, Per Nortvedt, Geir Lorem, Olav Hevrøy Språk: Norsk</p>
16:35-16:55		<p><i>Providing delicate information to patients. A challenge for health care providers when personal values come into conflict: A literature study on information and decision making among cancer survivors</i> Maria Sumara, Kenny A. Rodriguez-Wallberg Språk: Engelsk</p>	<p><i>Trivsel; beboere og pårørendes opplevelse av å trives i sykehjem</i> Lillian Lillemoen, Elisabeth Gjerberg Språk: Norsk</p>
16:55-17:15		<p><i>An exchange program for psychiatric nurses of acute wards to reduce the use of seclusion</i> Elleke Landweer Språk: Engelsk</p>	<p><i>Hvordan erfarer pårørende til personer med demens sin rolle i pasientmedvirkningsprosessen?</i> Ann Karin Helgesen, Maria Larsson, Elsy Athlin Språk: Norsk</p>
17:15-17:35			<p><i>Nursing support of relatives in mental health care- a source of moral distress?</i> Bente M. Weimand, Christina Sällström, Marie Louise Hall-Lord, Birgitta Hedelin Språk: Norsk</p>
17:35-18:30	Pause/Break		
18:30	Middag/Dinner	Georg Sverdrups Hus	

Seminar with Professor Paul Appelbaum
Mental Capacity in Health Care and Health Research
Wed 28th and Thur 29th of August 2013

Day 1 – Mental capacity in health care

- 08.30 Registration/coffee
08.45 Welcome researcher/prof. Reidar Pedersen, Centre for Medical Ethics, University of Oslo
09.00 The concept of mental capacity – an introduction
Professor Paul Appelbaum
10.15 Break
10.30 Mental capacity in Norwegian health law and health care, Reidar Pedersen
11.15 Approaches to assessment of capacity
Prof. Paul Appelbaum
12.30 Comments from a clinician's point of view
13.00 Lunch
14.00 Structured assessment of capacity – introduction to the MacCAT-T, prof. Paul Appelbaum
15.15 Break/coffee
15.30 Video presentation of case and scoring of MacCAT-T, prof. Paul Appelbaum
17.00 Summing up/evaluation
17.15 End of day 1

Day 2 – Mental capacity in research

- 08.45 Coffee
09.00 Capacity to consent to research, prof. Paul Appelbaum
10.15 Break
10.30 Case presentation(s) and discussion
11.30 Lunch
12.30 Models of research on decisional capacity
Professor Paul Appelbaum
13.30 Break/coffee
13.45 Presentation and discussion of research proposals
15.15 Summing up/evaluation
15.30 End of day 2

Innføringskurs: Praktisk etikk i helsetjenesten

Soria Moria konferansesenter, Oslo

Målsetting: Inspirere og bidra til kunnskaps- og ferdighetsutvikling i systematisk etikkarbeid

Arrangører: Senter for medisinsk etikk, Universitet i Oslo

Forelesere er forskerne: Elisabeth Gjerberg, Lillian Lillemoen og Reidun Førde

7. oktober 2013

9:30-10:00	Registrering
10:00-10:15	Velkommen
10:15-10:45	Hva er etikk? Reidun Førde
10:45-11:15	Drøfting av dilemma
11:30-11:45	Pause
11:45-12:30	Hvilke etiske problemstillinger er sentrale i helsetjenesten? Elisabeth Gjerberg, Lillian Lillemoen og Reidun Førde
12:30-13:00	Kort innføring i systematisk etisk refleksjon: Lillian Lillemoen og Elisabeth Gjerberg
13:00-14:00	Lunsj

Verktøy i etikkarbeidet

14:00-14:30	SME-modellen. Reidun Førde
14:30-15:15	Kliniske etikk-komiteer- hva er det og hva kan de brukes til? Reidun Førde og Elisabeth Gjerberg
15:15-15:30	Pause med kaffe/te/frukt
15:30-17:00	Gruppearbeid: Drøfting av case i grupper og kort oppsummering i plenum
19:00	Middag

8. oktober 2013

- 08:30-09:15 **Moralteori. Hvordan kan det brukes til å løse etiske problem?** Morten Magelssen
- 09:15-10:15 **Helsejuss – hvordan bidrar den i den etiske refleksjonsprosess?** Jørgen Dahlberg
- 10:15-10:30 Pause
- 10:30-11:30 **Nasjonal veileder for beslutningsprosesser om livsforlengende behandling.** Reidun Førde
- 11:30-12:30 Lunsj
- 12:30-13:30 **Refleksjonsgrupper: Organisering, sammensetning og ledelse**
Elisabeth Gjerberg og Lillian Lillemoen
- 13:30-14:00 **Nasjonalt mandat for KEK i spesialisthelsetjenesten.** Reidun Førde
- 14:00-14:15 Pause med kaffe/te/frukt
- 14:15-15:15 **Øvelse og rollespill: å lede og dokumentere etiske drøfting**
Arbeid i grupper
- 15:15-15:30 **Evaluering og avslutning**